РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, доцента Назимко Олени Вікторівни,
на дисертацію Шлеги Дениса Олексійовича
«Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. Актуальність обраної тематики дисертаційного дослідження зумовлена сучасними безпековими викликами, які постали перед Україною. Це об'єктивно пов'язано з тією значною роллю, яку Національна гвардія України відіграє не лише у забезпеченні правоохоронних функцій і підтриманні публічного порядку, а й у безпосередній участі у відбитті повномасштабної збройної агресії проти держави, захисті суверенітету та територіальної цілісності. Особливої уваги в цьому контексті потребує визначення особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності Національної гвардії України, яке має міжгалузевий характер і поєднує норми адміністративного, військового, кримінального та конституційного права. Така комплексність правового регулювання зумовлює складність і водночас актуальність дослідження. Крім того чинне нормативно-правове забезпечення діяльності Національної гвардії України залишається не повною мірою адаптованим до умов воєнного стану. Зокрема, існує дефіцит чітко визначених процедур щодо застосування сили, обмеження прав і свобод громадян, у тому числі під час залучення до мобілізаційних заходів, а також реалізації повноважень Національної гвардії України із забезпечення публічної безпеки та правопорядку в тилових і прифронтових районах. Саме ці обставини зумовлюють високу наукову та практичну значущість рецензованого дисертаційного дослідження.

У зв'язку з наведеними обставинами дисертантом влучно сформульовано мету дослідження, яка полягає у визначенні адміністративно-правового статусу Національної гвардії України з обґрунтуванням найбільш ефективних шляхів удосконалення її діяльності з урахуванням умов збройного конфлікту, воєнного стану та позитивного зарубіжного досвіду. Вбачається, що така мета є цілком обґрунтованою і логічною, відповідає сучасним безпековим викликам, з якими стикається держава, а також стратегічному курсу України на європейську інтеграцію. Орієнтація дослідження на адаптацію національного законодавства та правозастосовної практики до європейських стандартів у сфері безпеки і правопорядку є особливо актуальною в умовах воєнного стану та підтверджує наукову й практичну значущість поставленої дисертантом мети.

Наукова новизна одержаних результатів. Щодо наукової новизни отриманих результатів, потрібно наголосити, що низка положень, винесених дисертантом на захист, має ознаки наукової новизни та характеризується авторським підходом до розв'язання складних теоретичних і прикладних проблем адміністративного права. Безсумнівним є науковий внесок здобувача у формулювання адміністративно-правового розуміння місця Національної гвардії України в системі сектору безпеки та оборони держави. Автор

обґрунтовано визначає Національну гвардію України як багатофункціональний безпековий суб'єкт, діяльність якого поєднує елементи правоохоронних функцій із виконанням військових завдань щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, участі в бойових діях, антитерористичних, контрдиверсійних і стабілізаційних операціях. Запропонований підхід дозволив дисертанту аргументовано розкрити подвійний функціональний характер Національної гвардії України, що, своєю чергою, зумовлює необхідність чіткого адміністративно-правового регулювання її компетенції, меж повноважень та форм взаємодії з іншими органами сектору безпеки і оборони. Такий науковий результат має не лише теоретичне значення для розвитку доктрини адміністративного права, а й прикладну цінність, оскільки визначає Національну гвардію України як ключовий суб'єкт оперативного реагування в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Крім того дисертантом вперше розроблено низку наукових положень, зокрема Д. О Шлегою: обґрунтовано, що адміністративно-правове регулювання діяльності Національної гвардії України формується системою норм адміністративного, військового, кримінального та конституційного права, а Закон України «Про Національну гвардію України» залишається фрагментарним і концептуально незавершеним, оскільки, виконуючи базову регуляторну функцію, не охоплює вичерпно нові виклики воєнного стану, що виявляється у відсутності чітких положень щодо застосування сили, меж повноважень з обмеження прав і свобод громадян, а також невизначеності ролі такого військового формування з правоохоронними функціями у забезпеченні правопорядку в тилу та прифронтових територіях; науково аргументовано, що організація діяльності Національної гвардії України є процесом реалізації системи заходів, що здійснюються військовослужбовцями спільно з іншими суб'єктами з метою захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від протиправних посягань, забезпечення громадської безпеки і порядку, державної та прикордонної безпеки, протидії терористичним і злочинним формуванням; з метою удосконалення адміністративно-правового статусу Національної гвардії України в умовах воєнного стану доведено необхідність упровадження Концепції розвитку Національної гвардії України, яка має закласти філософію проактивної та комплексної діяльності військового формування з правоохоронними функціями, визначити його місце у структурі суб'єктів безпекової політики держави, уточнити функціональне призначення у протидії військовим, кримінальним та адміністративним загрозам з урахуванням кризових ситуацій і умов воєнного стану, розширити перелік принципів діяльності, посилити профілактичний, аналітичний і комунікаційний напрями роботи та створити основу для послідовної реформи нормативно-правового регулювання, а також Плану дій з удосконалення діяльності Національної гвардії України у сфері забезпечення публічної безпеки та запобігання злочинності (до 2030 р.), який деталізуватиме заходи Концепції й передбачатиме функціональне

розмежування повноважень між Національною гвардією, муніципальною вартою та Національною поліцією, створення аналітичного управління, запровадження системи моніторингу безпекової ситуації, зміну критеріїв оцінки ефективності діяльності з кількісних на якісні, удосконалення інформаційної інфраструктури та розроблення навчальних програм для особового складу з урахуванням нових викликів, зокрема у сфері кібербезпеки, кризового менеджменту та психології натовпу;

Разом з тим, автором удосконалено: теоретичне розуміння ролі Національної гвардії України у гарантуванні публічної безпеки, охороні стратегічних об'єктів, участі в антитерористичних і стабілізаційних операціях, реагуванні на кризові ситуації, включаючи заворушення в установах виконання покарань, та у протидії збройній агресії; адміністративну-правову характеристику завдань Національної гвардії України як довгострокових цілей її організації та діяльності, що формуються з урахуванням функціонального профілю, правової природи та особливостей взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони та спрямовані на досягнення стратегічної мети – захист інтересів держави й громадянина від внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, публічної безпеки та порядку, територіальної цілісності й недоторканості України; функцій як сукупності напрямів і дій, за допомогою яких реалізуються завдання, що охоплюють не лише класичні правоохоронні компетенції, але й стратегічне управління, логістичне забезпечення, розвідувальну та інформаційну діяльність, розвиток інституційної спроможності та формування нових механізмів адаптації до умов трансформації національного та міжнародного безпекового середовища; поняття принципів організації та діяльності Національної гвардії України як основних вихідних засад функціонування військового формування з правоохоронними функціями, що ґрунтуються на Конституції України, міжнародних договорах, законах та інших нормативно-правових актах і наукових доктринальних положеннях, адресуються всім військовослужбовцям і працівникам з виокремленням системоутворюючих ознак: захист прав і свобод людини, охорона громадської безпеки та порядку, взаємодія з іншими правоохоронними органами у сфері державної та прикордонної безпеки, протидія терористичним і злочинним формуванням.

Серед іншого дістали подальшого розвитку: генеза інституційного становлення та розвитку Національної гвардії України, яка простежується крізь такі історичні етапи, як доба Української Народної Республіки (1917–1921 рр.), період перебування України у складі СРСР (1921–1991 рр.), етап відновлення незалежності (з 24 серпня 1991 р.), а також новітня історія – початок євроінтеграційних процесів і воєнних дій на території України (з 2014 р. по теперішній час), кожен з яких супроводжувався трансформацією правового статусу цього військового формування, що виразилося у зміні його структури, функціонального призначення, нормативно-правового регулювання та форм взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони; наукове обґрунтування необхідності формування єдиного кодифікованого нормативно-

правового акта – Кодексу функціонування МВС України, з метою врегулювання правових засад діяльності підпорядкованих органів, зокрема Національної гвардії України, визначення меж їхніх повноважень, видів та форм відповідальності особового складу та особливостей здійснення адміністративного провадження у межах компетенції відповідних структур, що сприятиме підвищенню правової визначеності, послідовності адміністративно-правового регулювання та адаптації діяльності органів МВС до специфічних умов правових режимів, у тому числі воєнного стану; положення щодо нормативно-правового регулювання окремих функцій Національної гвардії України, зокрема у сфері реагування на надзвичайні ситуації в пенітенціарній системі, яке нині залишається неповним і недостатньо деталізованим, що проявляється у відсутності чітко визначених механізмів реалізації цієї функції, зокрема стосовно організаційної структури, чисельного та функціонального складу спеціалізованих підрозділів, алгоритмів їх дій у кризових умовах і порядку взаємодії з Державною кримінально-виконавчою службою та іншими органами, що створює ризики правової невизначеності та знижує ефективність оперативного реагування; характеристика організаційної структури Національної гвардії України як системно цілісного та автономного суб'єкта оборонного комплексу, оперативно-територіальні об'єднання якого забезпечують регіональне управління, з'єднання й військові частини виконують бойові завдання, допоміжні елементи гарантують безперервність функціонування, а підрозділи оперативного призначення, зокрема «Гвардія наступу», формують новий підтип військових формувань, співставний за ефективністю з підрозділами Збройних Сил України; узагальнення зарубіжного досвіду функціонування військових формувань із правоохоронними функціями, що підтвердило ефективність моделей, у яких забезпечено чітке розмежування між військовими та правоохоронними органами, прозорі механізми їх залучення до завдань у сфері публічної безпеки, належну правову регламентацію повноважень та багаторівневу систему демократичного контролю, зокрема парламентського, судового і громадського, як це реалізовано у провідних країнах-членах НАТО (Франція, Італія, Німеччина, Канада, США, Польща, Литва та ін.).

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Повнота викладу наукових положень дисертаційного дослідження у наукових публікаціях дисертанта є достатньою та відповідає встановленим вимогам щодо апробації результатів дисертаційних робіт. Основні положення дисертації відображено у шести наукових працях, серед яких чотири статті опубліковано у наукових фахових виданнях з юридичних наук, включених до переліку, затвердженого Міністерством освіти і науки України, а також дві тези наукових доповідей, оприлюднені за результатами участі у науково-практичних заходах. Крім того, ключові положення та узагальнені висновки дослідження були представлені автором у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях, що свідчить про належний рівень апробації результатів дисертаційної роботи, їх публічне обговорення та ознайомлення наукової

спільноти з основними науковими здобутками. Це підтверджує наукову значущість отриманих результатів і відповідність вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – результати дисертації можуть бути основою для подальшого дослідження питань удосконалення роботи Національної гвардії України по захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;

– сфері правотворчості – висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, можуть бути використані для вдосконалення чинного адміністративного законодавства, зокрема положень Закону України «Про Національну гвардію України;

– освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції», «Поліцейська діяльність», «Публічне адміністрування».

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань на 26 сторінках) та трьох додатків на 9 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 204 сторінки, із них основний текст дисертації – 159 сторінок.

Системно та структурно логічно вибудуваний план дисертаційної роботи дозволив здобувачу комплексно й ґрунтовно опрацювати проблемні питання, пов’язані з визначенням та удосконаленням адміністративно-правового статусу Національної гвардії України, її місця і ролі в системі сектору безпеки і оборони держави, а також особливостей правового регулювання діяльності цього військового формування з правоохоронними функціями в умовах воєнного стану. У вступі дисертації обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено зв’язок роботи з науковими програмами, планами й темами, чітко сформульовано мету та завдання дослідження, об’єкт і предмет, а також методи наукового пізнання. Окрему увагу приділено висвітленню наукової новизни та практичного значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження, їх

відображення у наукових публікаціях, а також визначено структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі дисертації «Загальнотеоретична характеристика діяльності національної гвардії України» дисертантом розглянуто ґенезу становлення Національної гвардії України, місце Національної гвардії України в системі правоохоронних органів, адміністративно-правове регулювання діяльності Національної гвардії України.

Варто позитивно відзначити обґрунтовану позицію автора, відповідно до якої з урахуванням правової природи, функціонального наповнення та специфіки інституційної взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони визначено місце Національної гвардії України у вертикальній та горизонтальній системі правоохоронних органів. У роботі ґрунтовно висвітлено теоретичні підходи вітчизняних науковців до визначення правоохоронного статусу Національної гвардії України, а також проаналізовано практичні аспекти її залучення до забезпечення правопорядку в умовах надзвичайного та воєнного стану. Справедливо обґрунтовано, що Національна гвардія України є не лише структурним елементом Міністерства внутрішніх справ України, а й самостійним суб'єктом, який поєднує риси військової та правоохоронної інституції, що зумовлює її унікальний адміністративно-правовий статус у національній системі безпеки. Особливу увагу в розділі приділено аналізу чинного нормативно-правового забезпечення діяльності Національної гвардії України, його відповідності міжнародним стандартам, а також наявним проблемам правового розмежування повноважень між Національною гвардією України, Збройними Силами України, Національною поліцією та іншими суб'єктами забезпечення безпеки.

У другому розділі дисертації «Зміст адміністративно-правового статусу національної гвардії України» розглянуто основні завдання та функції діяльності Національної гвардії України, принципи організації та діяльності Національної гвардії України, структура Національної гвардії України.

У другому розділі дисертаційної роботи варто погодитись з дисертантом у тому, що нормативно-правове регулювання окремих функцій Національної гвардії України, зокрема у частині реагування на надзвичайні ситуації в установах пенітенціарної системи, залишається фрагментарним і недостатньо деталізованим. Автором обґрунтовано встановлено, що на сьогодні відсутні чітко визначені механізми реалізації цієї функції, зокрема щодо організаційної побудови відповідних підрозділів, їх чисельного та функціонального складу, алгоритмів дій у кризових і надзвичайних ситуаціях, а також порядку взаємодії Національної гвардії України з Державною кримінально-виконавчою службою та іншими органами публічної влади. Такий стан нормативного регулювання негативно впливає на ефективність реагування в умовах підвищених безпекових ризиків, що підтверджує обґрунтованість висновків автора. Вагомим науковим внеском дисертанта є також сформульоване ним авторське визначення принципів організації та діяльності Національної гвардії України.

Під цими принципами запропоновано розуміти основні вихідні засади функціонування військового формування з правоохоронними функціями, що ґрунтуються на нормах Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законі, що визначає правові засади організації та порядку діяльності Національної гвардії України, її загальну структуру, функції та повноваження, а також на положеннях інших Законів України, актів Президента та постанов Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України й виданими відповідно до них актів Міністерства внутрішніх справ, інших нормативно-правових актів, з урахуванням науково обґрунтованих ідей, поглядів та доктрин, і встановлюють таким чином найбільш важливі вимоги, які адресуються всім військовослужбовцям та працівникам. При цьому автор обґрунтовано враховує науково обґрунтовані ідеї, погляди та доктринальні підходи, що дозволяє визначити зазначені принципи як такі, що встановлюють найбільш важливі та обов'язкові вимоги, адресовані всім військовослужбовцям і працівникам Національної гвардії України, забезпечуючи цілісність, правову визначеність та ефективність її діяльності.

У третьому розділі дисертації «Напрямки удосконалення адміністративно-правового статусу національної гвардії України» досліджено організаційно-правові заходи удосконалення адміністративно-правового статусу Національної гвардії України в умовах воєнного стану, зарубіжний досвід організації та діяльності військових формувань з правоохоронними функціями.

Схвально слід оцінити результати проведеного автором порівняльно-правового аналізу, на підставі якого встановлено, що найбільш ефективними є моделі функціонування військових формувань із правоохоронними функціями, у яких реалізується принцип чіткого функціонального розмежування між військовими, правоохоронними органами та іншими суб'єктами виконавчої гілки влади. Важливим елементом таких моделей є також наявність прозорих і нормативно врегульованих механізмів залучення відповідних формувань до виконання завдань у сфері забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Проаналізований у дисертації досвід провідних країн – членів НАТО, зокрема Франції, Італії, Німеччини, Канади, США, Польщі, Литви та інших, переконливо демонструє значущість належної правової регламентації повноважень військових формувань з правоохоронними функціями, а також функціонування багаторівневої системи демократичного контролю, що включає парламентський, внутрішньо-інституційний і судовий контроль. Узагальнення такого досвіду дало змогу дисертантові сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо його адаптації до українських правових реалій та подальшого вдосконалення адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Дисертаційна робота містить 3 додатки на 9 аркушах, що включають:

− акти впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес та наукову діяльність (додаток А).

− зведені Результати анкетування 180 працівників Національної гвардії України, а також 350 громадян (додаток Б).

− список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації (додаток В).

Список використаних джерел, поданий у дисертаційній роботі, містить 235 найменувань, що свідчить про належний рівень теоретичної та нормативної опрацьованості проблематики, глибину наукового пошуку та ґрунтовне занурення автора у тему дослідження. Залучення широкого кола нормативно-правових актів, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичних матеріалів і джерел правозастосовної практики позитивно позначилося на якості проведеного дослідження та обґрунтованості отриманих висновків.

Під час ретельного опрацювання змісту рецензованої роботи Д.О.Шлеги текстових запозичень без належного посилання на джерело не виявлено, що свідчить про дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності та самостійний характер виконаного дослідження. Зміст дисертації викладено послідовно, логічно та аргументовано, що забезпечує цілісність сприйняття матеріалу й сприяє кращому розумінню сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Д.О. Шлеги, важливо наголосити, що деякі положення дисертації породжують широке коло наукової дискусії, а тому потребують роз’яснення під час публічного захисту. Такими є наступні положеннями дисертаційної роботи:

1. У підрозділі 1.3 здобувач розглядає питання інституційної взаємодії Національної гвардії України з іншими суб’єктами сектору безпеки і оборони. Попри належний теоретичний рівень викладу, доцільним видається детальніше розкрити механізми нормативно-правового регулювання такої взаємодії, зокрема в частині організації та реалізації спільних стабілізаційних, контрдиверсійних, антитерористичних та оборонних операцій. Розширення цього аспекту дало б змогу більш чітко окреслити практичні механізми координації дій, розмежування повноважень та відповідальності між залученими суб’єктами. Таке доповнення сприяло б посиленню прикладної складової дослідження з урахуванням сучасних безпекових реалій.

2. У підрозділі 2.2 автор виокремлює принцип забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина як один із основоположних у діяльності Національної гвардії України. Разом з тим, здобувач в межах дисертаційного дослідження фактично оминає увагою проблематику дотримання фундаментальних прав і свобод людини в умовах дії особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, під час тривалості якого відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав і свобод людини дозволено відступ від окремих зобов’язань.

3. Певного уточнення потребує обґрунтування доцільності створення Кодексу функціонування Міністерства внутрішніх справ України. Безперечно, здобувач цілком слушно звертає увагу на наявність прогалин і фрагментарність

чинного законодавства, що регулює діяльність органів та підрозділів системи МВС України, у тому числі Національної гвардії України. Водночас у дисертації недостатньо конкретизовано, які саме суспільні відносини та питання правового регулювання мають стати предметом такого кодифікованого акту, зокрема у частині визначення компетенції суб'єктів системи МВС, механізмів їх взаємодії, особливостей правового режиму діяльності в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а також гарантій дотримання прав і свобод людини. Крім того, потребує додаткового пояснення питання узгодження положень запропонованого Кодексу з чинними законами України, аби уникнути виникнення нових нормативних дефектів та дублювання правового регулювання.

4. Здобувач не надає розширеного аналізу змісту результатів проведеного опитування, який міг би бути оформлений у вигляді окремого додатку до дисертаційного дослідження. Хоча автором наведено узагальнені висновки за результатами анкетування, більш деталізоване подання емпіричних даних дозволило б підсилити доказову базу окремих теоретичних положень. Зокрема, доцільним є розкриття відмінностей у відповідях опитаних громадян та представників Національної гвардії України, що дало б змогу виявити різницю у сприйнятті адміністративно-правового статусу, повноважень та ефективності діяльності Національної гвардії України з позицій різних соціальних і професійних груп. Такий підхід сприяв би глибшому аналізу проблемних аспектів правового регулювання діяльності Національної гвардії України, а також підвищив би аналітичну цінність емпіричної частини дослідження.

Проте, висловлені зауваження та побажання жодним чином не применшують загальної високої оцінки рівня виконання дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості. Навпаки, окреслені дискусійні положення становлять наукове підґрунтя для подальших досліджень Д.О. Шлеги, спрямованих на удосконалення наукової думки у сфері адміністративного права. Вони підтверджують творчий і самостійний характер виконаної праці, яка відзначається належним рівнем наукової зрілості, ґрунтовною аргументацією та високою культурою оформлення.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Шлеги Дениса Олексійовича «Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України», подане на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, у якому повно та всебічно вирішено поставлені наукові завдання, що мають істотне значення для теорії та практики адміністративного права, а також для вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України. За своїм змістом, спрямованістю та отриманими результатами дисертація повністю відповідає спеціальності 081 «Право». Робота виконана з дотриманням вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами),

Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. З огляду на наукову новизну, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, належний рівень обґрунтованості висновків і рекомендацій, а також відповідність дисертації встановленим нормативним вимогам, автор дисертаційного дослідження заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Донецький державний університет
внутрішніх справ **Олена НАЗИМКО**